

Levelek, emberek, történetek

Ferencz Melinda: *20. századi erdélyi magánlevél-gyűjtemények*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2023. (Emberek és kontextusok 24.) 283 oldal

Ferencz Melinda *20. századi erdélyi magánlevél-gyűjtemények* című kötete 2023-ban jelent meg az Erdélyi Múzeum-Egyesület (EME) kiadásában, az *Emberek és Kontextusok* sorozat 24. darabjaként. A szerző régóta foglalkozik a levelezés kérdéseivel, levelek értelmezéseivel. A Magyar Néprajz és Antropológia Intézet hallgatójaként 2006-ban védte meg *Tárgyasult szövegek és elbeszélte tárgyak – egy levelezés értelmezési lehetőségeiről* című szakdolgozatát. 2012-ben pedig a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Hungarológiai Doktori Iskolájának hallgatójaként *Írásbeli kommunikáció. 20. századi magánlevél-gyűjtemények értelmezése* című doktori értekezését, amely az újonnan megjelent kötetének alapját képezi. Közel húsz év kutatómunka után vehető kézbe könyvformában Ferencz Melinda kötete, amely a levél használati módjainak vizsgálatával foglalkozik a levélíró egyének esetében. A szerző szerteágazó elméleti keretbe ágyazta könyvében a tárgyalt kérdést, figyelembe véve a különböző tudományterületek és elméletek perspektíváit. Ez a munka nem csupán izgalmas olvasmány, hanem jelentős módszertani kézikönyv is a levelezés kutatásához. Mivel az emberi kommunikáció áll a kutatás középpontjában, így nem csupán antropológusokat, filológusokat és történészeket érinthet a téma, hanem mindenkit,

aki érdeklődik az emberi kapcsolatok és levélírói szokások iránt.

A szerző szerint az egyén által írt privát történetek vizsgálata új lehetőségeket nyit a kognitív struktúrák megértéséhez, mivel a levélíró személyes tapasztalatai különleges módon tükrözik a kultúra, a társadalom és az intézmények kölcsönhatását. Ezek a történetek pedig kontextusba helyezik az eseményeket, környezetet, hozzájárulva a rekonstrukciós folyamatokhoz. Ferencz Melindát különösen az érdekli, hogy hogyan határozza meg a hagyomány a levelezést, és milyen viselkedésmódok állnak a levelek mögött. A levelezés egyéni aspektusára fókuszál, azt figyeli meg, hogy milyen attitűdök és körülmények határozzák meg a levélírást és olvasást gyakorlatilag.

A könyv forrásanyaga reprezentatív. Jelentős mennyiségű levéladattal dolgozik a szerző. Három levélkorpust dolgoz fel, ami közel négyszáz levelet jelent. Mindhárom korpusz születése és használata főként a 20. század második felére tehető, és ez azért is érdekes, mert ebben a korszakban válik láthatóvá az autográf levélírás fokozatos perifériára kerülésének folyamata is. A levélírásnak az idők során új technikai és ideológiai változásokkal kellett szembenéznie, amit a személyes levelek tartalma is tükröz. Erről a harmadik fejezetben

Vajna Éva (2001) – mesterképzős hallgató, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, eva.vajna1@stud.ubbcluj.ro

<https://doi.org/10.36373/em-2024-3-21>

olvashat bővebben az olvasó, hiszen a szerző áttekinti a levelek kutatástörténetét és a levélírás történetiségét. Górcső alá veszi, hogy a levelezés társadalmi gyakorlatában milyen szerepe volt a levelek forgalmazását biztosító intézményeknek (a postaszolgálat intézményesülésének), a levélírás popularizálásának, az alfabetizáció elterjedésének, a népiskolai törvény bevezetésének, a migráció és az utazás tömegessé válásának, a közlekedés fejlődésének és a személyes találkozások csökkenéséhez vezető történelmi eseményeknek. A magánlevélírás popularizálásának történeti vonatkozásait áttekintve rátér a levelek formulakészletének, szerkezetének alakulására, majd a levelezés postatörténeti vonatkozásaira.

A forrásanyag azért is reprezentatív, mert az irathagyatékban levő levelek és dokumentumok reprezentatív egyének (valamikor kolozsvári közéleti személyiségek) tulajdonaiaként, és az ő egyedi elveik alapján kerültek kiválasztásra, így kiemelt történeteket tartalmaznak. A kutatás alapforrása Sigmond Júlia 1942–2008 között keletkezett 296 levele, Becze Balázs 1939–1978 között keletkezett 98 darabos levélhagyatéka, és Lukas Liane 1886–1976 között keletkezett, 86 levélből álló gyűjteménye. A szerző, míg a negyedik fejezetben az önéletrajzok és levélgyűjtemények kapcsán a biografikus beszédmód kontextusaira, Sigmond Júlia levélgyűjteményének szerkezetére, a levelezési habitusok vizsgálatára, a levél egodokumentum-jellegére, a levélíró individuum önreprezentációs lehetőségeire és a mindennapi események megjelenítésére tér ki, addig az ötödik fejezetben Becze Balázs levélhagyatékának kontextusaira és szerkezetére, a különböző levélhagyatékokra, az irathagyaték tulajdonosainak biografikus adataira és a források tartalmi vonatkozásaira terelődik a hangsúly.

A szerző a személyes levelek gyűjtésének körülményei kapcsán kiemeli, hogy általában bizalmi viszonyon alapul (amely

a gyűjtő és a levél tulajdonosa között kell, hogy kialakuljon), és ez gyakran korlátozza vagy befolyásolja a dokumentumok beszerzését. A levelek adatolása és interpretációja kapcsán pedig megjegyzi, hogy a feladó, a címzett és a levelek tulajdonosának kérdésköre is problematizálódik. A leveleknek mint személyes dokumentumoknak eredeti szerepük megszűnése után új pragmatikus szerepük lesz, amit az eredeti tulajdonos egyéni szelekciós elvei, az átvett dokumentumokat kezelő új tulajdonosok mechanizmusai és esztétikai elvei határoznak meg. A levelek és a személyes dokumentumok sorsa a címzett halála után nem véletlenszerű. Az idő múlásával ezek a dokumentumok olyan környezetbe kerülnek, ahol a levél új tulajdonosa képes összekapcsolni és közös narratívába helyezni a saját sorsát az eredeti tulajdonoséval.

A felgyűjtött, megőrzött és továbbörökített levélgyűjtemény általában egy levelezői kör tagjainak leveleit jelenti, ami egy személy köré csoportosul. A levelezői kör személyeihez jól behatárolt időintervallum és jól adatolható szövegmenntiség rendelhető, így betekintést nyerhetünk az egyéneknek és mikroközösségeknek az aktuális életébe. A szerző pedig meggyőzően bizonyítja azt elemzése során, hogy nagyon szorosán együtt van a levélírói gyakorlatnak és az életpályának az alakulása. A leveleket élettörténeti keretbe ágyazva értelmezi, és megmutatja, hogyan változik a levélírási attitűd az egyén életének különböző szakaszaiban. A forrásanyagok és az egyéni levélírási habitusok rekonstrukciója kapcsán lényeges kiemelni, hogy általában a megőrzött levélgyűjtemény, az adott levéltömb ritkán tartalmazza az aktuális tulajdonos által írt levelet, ezért az adott levelezői kör interpretációja és reflexiója válik az elemzés során fontossá.

A könyv módszertani újdonságaként emelhető ki az, hogy Ferencz Melinda az egyén felől közelít a kutatott témához. Már a

kötet legelején teljesen világossá válik az olvasó számára, hogy a szerző szakítani akar a néprajzot hagyományosan meghatározó szemléletmóddal, ami a népi kultúra kollektív voltát hangsúlyozza. A kötetben arra láthatunk példát, hogy az alkotó egyénre, egyéniségre terelődik át a figyelem, mert a levélírás és az egyéni életpálya különböző pontjai között szoros kapcsolat van. A kultúrát meg végül is csak emberi léptékben, az egyének felől lehet igazán megérteni. A szerző az egyéniségvizsgálat és a mindennapok kutatásának módszerével dolgozik, könyvében a fókusz pedig a levélíró egyénre, annak hétköznapi történeteire irányul. Összehasonlító módszert is alkalmaz a szerző. Egyrészt az írást szervező társadalmi rétegzettséget veszi figyelembe, másrészt az írás nemi elkülönülésének dichotómiáját is. Az elemzés során az is kiderül, hogy az egyéni megnyilvánulást és annak textuális reprezentációját milyen tényezők határozzák meg. Elsősorban az egyén, majd a mikrotársadalom, valamint az esemény reprezentációja kerül előtérbe, másodsorban pedig azok a műfaji, társadalmi, intézményes keretek kerülnek elemzésre, amelyek szabályozzák ezt a folyamatot. A levelek tartalmi elemzése, az alap- és kiegészítő források, illetve a második fejezetben vázolt elméletek és módszerek segítik a szerzőt ahhoz, hogy egy olyan (re)kontextualizációs és rekonstrukciós elemzést hozzon létre, amely során az egyén levélírási habitusai, biografikus szegmensei, mindennapi történetei válnak láthatóvá. A levelek kutatásának elméleti megközelítései mellett a második fejezetben olvashatunk különböző elméleteket a levélírásról, különböző elméletiróktól, és a társadalmi kommunikáció médiumainak átalakulásáról is, hiszen a 20. században alapvetően átszerveződtek a kapcsolattartási habitusok. Az írás mint beszédesemény és a levél (kötött) műfajának meghatározásához, kereteinek és lehetőségeinek bemutatásához, különböző kontextusokban való

értelmezéséhez, valamint tipologizálásához Ferencz a következő kutatók megállapításaira támaszkodik elsősorban: Keszeg Vilmos, Cécile Dauphin, Theodor W. Adorno és Daniele Pouban. Kutatása nem egy eseményközpontú vizsgálat, nem feszegeti az intimitás határait, helyette inkább a levél reflexív aspektusaira és az individuális vonatkozásokra kérdez rá. Egyértelmű tehát, hogy egy egyéniségkutató és kontextuselemzést szem előtt tartó munkával van dolgunk.

A szerző a levelek tartalma és utalásai által rávilágít a levelezők életútjára, életük eseményeire. A levelek elemzése során megnézi, hogyan mutatja meg egy levélgyűjtemény két ember kapcsolatának alakulását, illetve azok levélváltásainak intenzitásait. Az írásszokások vizsgálata kapcsán a férfi-női dichotómia, valamint a társadalmi regiszterek szerinti megoszottság is kérdésként tételeződik, így a kutatásból kiderül, hogy milyen belső rendeződés jellemzi a különböző nemek és társadalmi csoportok egyéneinek levelezését. Fontos kérdés továbbá, hogy a levelek milyen családi archívumba illeszkednek, és hogy az azokat megőrző személy és az aktuális környezet mennyiben segít hozzá a levelek életútjának rekonstruálásához. A levelek és művészi karriert igazoló iratok, melyek a kutatás alapját képezik, kiegészülnek szóbeli forrásokkal is. A szerző 2011 őszén és 2012 tavaszán a levélőrző egyénekkal készített interjúkat Gyergyószárhegyen és Kolozsváron. Barabás Julianna, Tampa Magda és László János levéltulajdonosként és -őrzőként szólnak meg az interjúkban, és részletezik a levél megőrzésének vagy megsemmisítésének, birtoklásának, illetve tulajdonosváltásának folyamatát. Az interjúk a levél tulajdonlásának módján túl a korábbi fejezetekben vizsgált levelek által átfogott időszakra vonatkozó levélírással kapcsolatos emlékeket is bemutatják. Jól látható az interjúkat olvasva, hogy a levelek

összekapcsolják saját és az egykori tulajdonos életrajzát, egy közös narratívába helyezve azokat. A szerző egyértelművé teszi az interjúk alapján azt, hogy levélőrzés indítéka és használata változó a tulajdonosok szerint. Gyakran az örökség részeként maradnak fenn, és tulajdonlásuk rokoni/ismerősi viszonyokat feltételez. Utólag pedig fontos szerepet játszanak a genealógiai és a biografikus emlékezet rendezésében.

Az utolsó fejezetben a *következtetéseket* olvashatjuk, amelyben a szerző néhány kulcsfontosságú gondolatot emel ki a kötetben tárgyalt résztémákról: a levelezés intézményesüléséről, a 20. század korszakának jelentőségéről, a levél biografikus motívumainak centrális szerepéről, a levél médiumának önreflexív jellegéről, tartalmi sajátosságairól, levélírási szokásokról, valamint a levelezői körök kapcsolatrendszerének dinamikájáról. A kötet végén pedig a *mellékletek* találhatóak: táblázatok, szemelvényként levelek és képmellékletek (szkennelt levelek), interjúk a levélgyűjtemények tulajdonosaival és más levélőrző

személyekkel, legvégül pedig a helynévmutató. A bibliográfiát követően a román és angol rezümé található. A könyvhöz tartozik egy CD is, ahol az olvasó megtekintheti a levelek gépelt és szkennelt változatát, valamint a levelek összesítő Excel-táblázatát.

Összességében elmondható, hogy a kötet szerzője kellő alaposággal mutatja be a levelezés témakörét. Segít megérteni és feltárni a magánlevelek alapján körvonalazódó levélíró egyént/mikroközösséget és a levélírási szokásokat a 20. század második feléből. Az értelmezés reflektált, számos szempontból vizsgálja az egyének és leveleik kapcsolatát, kiemelve a levélírás történeti, biografikus, szociokulturális és individuális vonatkozásait. Ferencz Melinda a kötetével lehetővé teszi a levélíró egyén mikrokörnyezetének és írásgyakorlatának jobb megértését, figyelembe véve a biográfia, a műfajhasználat, a hagyomány és elsajátítás, az esemény- és önreprezentáció összefüggéseit.

VAJNA ÉVA